

A szókezdő mássalhangzócsoport egyik feloldási módja a magyarban

Közismert tapasztalati tény és hangtani törvény, hogy a finnugor nyelvekben (a mordvin kivételével), néhány hangfestő szót nem tekintve, nem kezdődhetik eredeti szó két vagy több mássalhangzóval. Így a magyar nyelvben sem kezdődhetnek finnugor eredetű szavaink mássalhangzócsoporttal. Hangutánzó szavaink egy részében előfordul ugyan olyan mássalhangzó-csoport, amelynek második tagja az *r* hang, de ez sem nagyon gyakori, pl. *brekeg*, *prücsök*, *prüszköl* ~ *trüszköl*, *fröcsköl*, *krárog* stb.

Minden nyelv szóképzésének elég jelentékeny hányada azonban jövevény-szó. Az indoeurópai nyelvekben pedig nagyon gyakoriak bizonyos szókezdő mássalhangzócsoportok.

Idegen (főleg szláv és német) eredetű, szavainkban a magyar nyelv, vagy legalább is a nyelvjárások jelentékeny része kiküszöböli a mássalhangzótorlódást. Egyöntetűséget természetesen hiába keresnénk a köznyelvben és a nyelvjárásokban. Vannak olyan szavak, amelyekben a köznyelv őrizte meg a több mássalhangzós szókezdetet, mint a *friss*, *krájcár*, *gróf* stb. szavakban, amelyeknek a nyelvjárások egy részében *firis* vagy *fiss*, *karajcár*, *gërof* alakját találjuk. Máskor a köznyelv a feloldott alakot használja, mint a *gereblye*, *barázda*, *borona* esetében, mikor viszont a nyelvjárások egy részében található *gráblo*, *brázdo*, *bránno* alak is.

A szókezdő mássalhangzócsoport feloldása többféle, nagyon változatos módon történhetik a magyarban. A következő megoldási módokkal találkozunk:

1. A szókezdő mássalhangzócsoport tagjai közé egy ejtéskönnyítő magánhangzó ékelődik. Ez az egyik leggyakrabban előforduló eset. Példák: *berkenye* (< szl. *brekyňa*),¹ *galagonya* (< szl. *glogiňa*), *cseresznye* (< szl. *črešňa*), *barack* (< szl. *brasky*), *morotva* (< szl. *mrtva*), *kilincs* (< ófr. *clinche*), *szekrény* (< ófr. [yallon] *scrin*), *cövek* (< kfn. *zvec*), *garas* (< kfn. *grosch*) stb.

2. Évvél rokon csoport, mikor a mássalhangzócsoportot követő magánhangzóval helyet cserél a mássalhangzócsoport utolsó tagja. Pl. *szilva* (< szl. *slíva*), *márna* (< szl. *mrena*), *parlag* (< szl. *prelog*), *korpa* (< szl. *krupa*), *kalmár* (< kfn. *krámaer*) stb.²

¹ A származtatások ebben a néhány sorban, ahol külön hivatkozás nem történik a SzófSz.-ből valók.

² ÁSBÓTH (NyK. XVIII, 364) a *szolga* (< szl. *sluga*) szóval kapcsolatban tagadja a magánhangzó és mássalhangzó metatézisének lehetőségét és észszerűbbnek veszi a szl. *sluga* > m. *szuluga* > *szulga* > *szolga* változást a szl. *palica* > m. *pálca* analógiájára. A *szuluga* (írva: *zuluga*) alak valóban kimutatható és az esetek egy részére vonatkozik is, pl. szl. *sředa* > m. *szeréda* > *szerda*, n. *krámaer* > m. *kalamár*, *kalmár*, azonban **szalanta*, **szilva*, **marana*, **paralag* (egy kétséges adat 1223: *poralouc* OklSz.), **koropa* stb. alakokat sem a régiségben, sem a nyelvjárásokban nem tudunk kimutatni, és így nincs jogunk kétségbe vonni a metatézises átvétel lehetőségét. ÁSBÓTH felfogását teljesen átveszi BALASSA is (TMNy. 174).

3. A több mássalhangzós szókezdő harmadik feloldási módja az ineti-mologikus, ejtéskönnyítő szókezdő rövid magánhangzó fejlődése. Ennek a csoportnak a szabályait HORGER foglalta össze (MNy. XVII, 78—86). Ilyenek az *iskola* (< lat. *schola*), *istálló* (< ol. *stallo* v. kfn. *stal*), *ostrom* (< ófn. *sturm*), *ösztöke* (< szl. *stykü*) stb. Ez a feloldási mód rendszerint az *s-*, *sz-*, *z-*, *zs-* + mássalhangzós szókezdőknél fordul elő.¹

4. A negyedik módja a szókezdő mássalhangzócsoport feloldásának az egyik mássalhangzó elhagyása.

a) Elmaradhat a szókezdő mássalhangzó, mint a *kadarka*, *parhelt*, *gánica* stb. szavakban,

b) elmaradhat a csoport második mássalhangzója, mint a *Szaniszló*, *sógor*, *cikkely*, *cérna* stb.

c) vagy a mássalhangzó kiesés kombinálódhatik a magánhangzós helycserével is, mint a *szarka* és a *zarándok* szavakban az *str-* hármas mássalhangzócsoport feloldásával.

Hogy azonban az esetek nem olyan egyszerűek és egyértelműek az egész nyelv területén és a nyelvtörténet folyamán, arra vonatkozólag elég, ha egyetlen helynév, a Trencsén megyei *Gbelány* névváltozatait megnézzük. Az alakok egy részében a szlávossal őrződött meg a *Kbelan*, *Gbeleny* alakban, *Gbelany* alakokban. Közbeékelődött magánhangzót találunk a *Kebeleny* alakban, szókezdő ejtéskönnyítő magánhangzót fejlesztett az *Egbelény* alak, elmaradt a szókezdő mássalhangzó az 1434-es *Villa Belene*, 1469-es *Poss. Belen* és 1518-as *Poss. Beelan* alakokban (FEKETE-NAGY ANTAL, Trencsén vármegye, 1941. 118—9). Ha egyszer a szókezdő mássalhangzó marad el, előfordulhat az is, hogy ugyanabban a szóban vagy névben a második mássalhangzó marad el, mint az ugyancsak Trencsén megyei *Hvoznica* falunév 1250-es *Hoznucza* és 1525-ös *Woznycza* alakjában (u. o. 127).

De nem is szükséges helynevekhez folyamodnunk, hiszen az *iskátula* stb. alakok mellett él a *katula*, *katuja* stb., a *gánica*, *gánc* stb. mellett az *izsgánc*, a *kurumpi* mellett a *kumpi* alakváltozat is. Érsekújvár környékén a szláv alakhoz közelebb álló két mássalhangzóval kezdődő *cviklá*, *cvékla* alak mellett községenként váltakozva megtaláljuk a *civiklá* (Udvard, Naszvad) és a *ciklá* (Bajcs, Aha, Zsitvabesenyő), *cékla* (Martos), ill. *céklá* (Alsószőlős, Valkház) stb. alakokat is. (Mutatvány a Magyar Nyelvatlasz próbagyűjtéséből. Szerk. BÁRCZI GÉZA, 1947, I. 6).

Cikkemben a fenti felsorolásnak csak néhány módját, a 4-iket, tehát az egyik magánhangzó elhagyását szándékozom tárgyalni. Bár elég tekintélyes anyagot feldolgoztam, teljességre nem törekedhettem, és a folyóiratokban, cikkekben elszórt nyelvjárási és nyelvtörténeti adatokat, valamint a helynévanyag jelentékeny részét nem vehettem tekintetbe. Így is kialakul ennek a feloldási módnak a rendszere.

Először tehát azokat az eseteket tárgyalom, amelyekben a mássalhangzócsoportból a magyarban csak az első mássalhangzó marad meg. SIMONYI (A magyar nyelv² 1905. 251 és Ung. Spr. 221) csak ezt a csoportot tárgyalja néhány sorban, és ezekből is csak a *kintorna*, *gárgyán*, *sógor*, *cikkely*, *hála*, *szabad* szavakat említi. Ezeknek a szavaknak eredeti latin, német, szláv szókezdő mássalhangzócsoportja szinte azonos helyzetű, mert két mássalhangzóból áll, és a második elem mindentűt a *-v*. Ha azonban jobban körülnézünk, más csoportokat is találhatunk, kétségtelen azonban, hogy a második elem a lényegesebb, hiszen, ha anyagunkat a második elem szerint csoportosítjuk, arra az eredményre jutunk, hogy második

¹ A szó elején keletkezett ejtéskönnyítő magánhangzó a francia nyelvre is jellemző (lat. *schola* > ófr. *eschole*, újfr. *école*, lat. *studium* > ófr. *estude* > újfr. *étude* stb.).

elemként eddigi példáim szerint csak az *l*, *r*, *t* (*d*) és *v* szerepelhetnek, tehát ezek a hangok tűnnek el a magyarban.

a) A második elem *l*.

1. **forint** (< vlsz. lat. *floreni* EtSz.) már 1403-tól kezdve *Florentos* alakban személynévként, 1489-ben ugyancsak személynévi használatban *Forynt-werew*, tehát *l* nélkül (EtSz.). Helynévi összetételben Zala megyében 1412: *Florentshesaza*, 1415: *Florynthushaza*, 1513: *Forentshosaza*. Nyelvjárási alakváltozatai között más szőkezdő megoldást nem találunk, mint a szőkezdő egyszerű *f*-et. A XVI. sz-tól kezdve általános az *l*-nélküli alak. „Hogy a régebbi *florënt~florint* milyen úton-módon vált *forënt~forint*-tá: **folorë(i)nt*-ból-e ú. n. egyszerejtéssel vagy az *l* egyszerű elesésével-e, nehéz megmondani” — írja az EtSz. Szerintem, mivel több példánk is van az *l* eltűnésére, főleg a csillagos alak felvétele, tehát a második feltevés a valószínűbb.

2. **Fóris** az EtSz. szerint a latin eredetű *Flórián* név becéző alakja a *Flóris* mellett. Adatunk már a XV. sz.-tól kezdve van a *Fórisra*, míg az *l*-es alak csak a XVIII. sz.-ban jelentkezik. Van még *Fóri*, *Fórika* változata is a névnek (EtSz.).

Nyelvtörténeti adataink ebből a csoportból csak erre a két szóra vannak a XV. századtól kezdve. A következők, ha elő is fordulnak régebbi, XVIII–XIX. századi szövegekben, mindig csak torlódásos, tehát mássalhangzó + *l*-es szókezdettel, mint a *plundra*.

3. **klarínét** (< ném. *klarinet*). Nyelvjárási változatai: *karnét* (CSOMA KÁLMÁN, Jászberény nyelve, 1908. 25) és esetleg a székely *kalánéta*, *kálánéta* (MTSz.) is ebbe a csoportba tartozik.

4. **klórmész** ~ Jászberény: *kórmész* (CSOMA i. m. 25).

5. **plundra** (< cs.-t. *plundra* SzófSz.) 'egy nadrág- vagy ruhafajta'. A régebbi, XVII–XVIII. sz-i alakok csak *l*-es formákat mutatnak, de Félegyházáról, Szegedről, Beregszászról és Bereg-Rákos vidékéről vannak *pundra*, Erdély több helyéről *pundri* adataink 'kabát, köpeny' stb. jelentéssel (MTsz.).

6. **puzgér** 'hólyag' (< szlov. *pl'uzgier*). Nyitravidéki tájszó (SZÜCS ISTVÁN: NyF. XX, 21).

6/a. **sejt** (< kfn. *sleht*) eredetileg 'lép, sonkoly'. [Előfordul feloldás nélkül, *slejt* alakban és az 1. sz. feloldási móddal: *selejt*].

7. **slingel** (< ném. *schlingen*) Gömör m. *kisingel*, Heves m. Visonta *singolt* (MTsz.).

8. A **szilva** (< szl. *sliva* SzófSz.) szónak is vannak különösen a nyelvterület nyugati részén *sziva*, *szia* változatai is. Ezek azonban magyarázhatók egy szl. *sliva* > m. *szilva*, > *szíva*, > *szíva* > *szia* alakfejlődéssel is. Mivel azonban más példánk is van a mássalhangzó + *l* eltűnésére, így itt sem rekeszthetjük ki a szl. *sliva* > m. *szíva* átvétel lehetőségét.

Most és a következőkben bemutatok néhány földrajzi nevet, különösen Trencsén és Zala megyékből. Ezeknek természetesen koránt sincs olyan értékük, mint a közszavaknak, mert lehetnek az íródeáknak tévesen hallott vagy tévesen leírt, számára értelmetlen helynevek. Hogy azonban a feloldás módjára mégis adnak, ha nem is perdöntő, de támogató útmutatásokat, az kétségtelen.

9. **Hlumec** (< szl. *chlumec* 'halmocska'). A *Hl*-es alakok mellett 1496: *Homecz*, 1504: *Chumecz* (FEKETE NAGY ANTAL: Trencsén vármegye. 1941. 124). [Más megoldási lehetőség csoportosításomban a 2. sz., tehát a hangcsérés megoldás mutatkozik a *Kolmetze* alakváltozatban (u. o.)].

b) A második elem *r*.

10. **bricesz** (< angol *breeches* EtSz.) ~ Veszprém m. Bakonyszentlászló *bicsész nadrág* 'csizmanadrág' (saját gy.).

11. **friss** (< ném. *frisch* EtSz.) ~ Jászberény *fiss* (CSOMA i. m. 23, 25). [Gyakoribb a másik, 1. sz. megoldás, a régi és a nyelvjárási alakok közt számos *firis*, *firizs* alakváltozatot is találunk (EtSz).]

A *fröcsköl* ~ *föcsköl* hangutánzó szópár nem tartozik közvetlenül ide, mert lehetnek egymástól többé-kevésbé független alakulások is. A *fröcsköl* alakváltozat különben később jelenik meg.

12. **frufu** 'hajsigák, homlokfürt' (? < fr. *frou-frou* EtSz.) ~ Szamoshát *fufu* 'homlokfizura a nőknél' (SzamSz.). A szamosháti adatnál gondolhatunk azonban disszimilációra is.

13. **krumpli** (< ném. **krumpr* DEME: MNy. XL, 275 kk. vagy hazai ném. *krumpiern* HORGER: MNy. XLI, 61 kk.). Gazdag alakváltozatai közül a *komper*, *komper*, *kompeér* Nógrád, Heves megyékben, általában a palócságban, a *kompéla*, *kompera* Abaújban, a *kumpri* az Arad megyei Pécskán, a *kompi* Debrecenben, a *kumpi* Komárom és Gömör megyékből, valamint Jászberényből van följegyezve (MTsz. és CSOMA i. m. 23). A *kumpri* nyelvjárási alakváltozatokat DEME (i. h.) a **krumpri*, a *kumpi*, *kompi*-t pedig a *krumpi*-ból, a *kumpér*, *komper*, *kompera*, *kompéla* alakokat a *krumpér*-ből vezeti le. HORGER (i. h.) csak a *kumpér*, *komper* változatokkal foglalkozik, és ezeket ugyancsak a *krumpér*-ből származtatja. HORGER a szóeleji -r hang kiesését (de csak a *kumpér* adatnál) a szóvégi -r disszimiláló hatásának tulajdonítja, viszont ez a *kumpi*, *kompi*, *kompéla* alakokat nem magyarázza.

[Bőven vannak adataink a főleg Dunántúl használatos 1. sz. feloldási módra a *kolompér*, *kurumpli* és palóc *koromplyi* stb. változatokra a MTsz. *kolompér* c. alatt.]

14. **presbiter** (< lat. *presbyter*) ~ Pápauid. *pëzmitër*, *pëgnicër*. (BEKE: NyF. XVII, 45).

15. **preszburst** ~ Rezi (azelőtt Zala, ma Veszprém m.) *pëzbors* 'disznósajt' (saját gy.).

16. **proletár** ~ Zala m. Hosszúvölgy *poletár* (olv. *polétár*; HÉJJAS i. m.), Veszprém m. Szentgál *polétár* (LŐRINCZE LAJOS közlése), Vas m. Tanakajd és Veszprém m. Dudar *polétár* (saját gy.).

17. **Brodno** (< szl. *brodino* 'átkelőhely') az *r*-es alakok mellett találunk 1438-ból egy *Budno* és 1507-ből *Budna* alakot (FEKETE NAGY i. m. 104).

18. **Fridrik** (< ném. *Friedrich*) ~ Jászberény *Fidrik* (CSOMA i. m. 25) és Zala m. Hosszúvölgy *fidrik* (HÉJJAS ZOLTÁN: Hosszúvölgy zalamegyei község hangtana. Szeged, 1942. 36).

19. **Paprocán** (< horv. *praprut* stb. 'páfrány', tehát 'páfrányos', HADROVICS, NyK. XLVIII, 407) zalamegyei helység 1478: *Pratprochstan*, ma *Proprovcán* vagy *Paprocán* (CSÁNKI III, 86).

A *prüszköl*, *prüsszög*, *prüsszent* és *prücsök* szavaknak *püszköl*, *püsszög*, *püsszent* és *pücsök* változatai (HÉJJAS i. m. és MTsz.) nem tartoznak egészen ide, mert hangutánzó szavak lévén, nem biztos, hogy *pr* > *p* változás történt-e. Mindegyik fenti szó előfordul *tr*- és *t*-s szókezdettel is.

A mássalhangzó + *r* csoportban egyetlen egy adatunk sincs az -*r* elhagyására a nyelvtörténeti adatok között, tehát a XIX. sz. előtti időkből. A példák túlnyomó részében az *r* eltűnését a szó végén vagy közepén szereplő másik *r* disszimiláló hatásával is magyarázhatjuk, mint a *kumpér*, *pëzmitër*, *polétár*, *pëzbors* esetében.

Helynevekben és személynevekben régebbi adatok is előfordulnak.

c) A második elem *t(d)*. Csak az *szt*-, *zd*- (*zsd*-) kapcsolatban fordul elő.

20. **Szaniszló** (< sz. *Stanislav*, MELICH: Szl. jöv. 1: 4. és HORGER MNy. VIII, 12, XVII, 78).

21. **szátva** 'szövőszék' (< szl. *stativa*, HORGER MNy. XVIII, 11 és kk.), vannak még *szágyfa*, *szátyfa*, *szátyiva* és *szátyva* alakváltozatai a MTsz.-ban. [Más megoldás, a 3. sz., még hangátvetéssel is kombinálva az erdélyi és északkeleti *esztaváta*, *esztováta*, *esztéváta*, *esztovata*, *isztováta*, *osztováta*, *oszáta* stb. alakváltozata (uo.).]

22. A ***szeg** 'vicus, utca sor' (< szl. **stgb*, MELICH Nyr. XXXI, 499–500) aligha vonható ide, mert ez az etimológia a legkisebb kritikát sem bírja el.

23. **szobor** (< szl. *stobor* 'oszlop'). A régi nyelvben előfordul a *czobor*, *czubor* (NySz.) és a Kisalföldön a *cobor* alakváltozat (MTsz.). [Más megoldás a brassói megyei *esztobor* (MTsz.).]

24. **szoba**. Eredete vitás, de abban megegyeznek a vélemények, akár a szláv, latin vagy német eredetet vesszük, hogy az átadó nyelv *st-* (olv. *szt-*) hangkapcsolatának a magyarban *sz-* felel meg.

25. **Zenkóc** (< szl. *Zdenkovce* a *Zdenko* személynévből) ~ 1366: *Zdenkole*, mai *Zenkóc* (CSÁNKI, II, 802).

26. **Zsgyár** (< szl. *Zďar* 'égés' KNIEZSA MNy. XLII, 68) ~ 1425: *Sar* (uo.). Ebből a csoportból a *Szanaszlóra*, *szobára* és *szoborra* vonatkozólag már számos régi, XVI. századi és még régebbi adataink vannak.

Az eddigiektől eltérően alakult *toklász* szavunk (< szl. *stoklas* SzófSz.), amely valószínűleg a ma is élő *tok*, *gabona tokja* 'ua.' szó hatására másirányú fejlődést mutat. Első biztos adatunk a XVII. sz.-ból való mindig szókezdő *t*-vel.

d) A második elem v.

27. **cékla** (< szl. *svckla* SzófSz.). A MTsz. egy *cvikla* adatot is közöl. Ezt még megtoldhatom az Érsekújvár környéki *cvéklá* és *ciklá* alakváltozatokkal. (Mutatvány a Magyar Nyelvatl. próbagyűjtésből I. 6.) [Más megoldás, az 1. sz. az udvardi és naszvadi *civikla* (uo.).]

28. **cérna** (< tót *cverna* < kfn. *zwirn*, *zwirne*, esetleg közvetlenül a németből SzófSz.) [Más, 1. sz. megoldás az 1413: *Cheuernas* és 1556: *chivorna* ~ *chevorna* (OklSz.).]

29. **cibak** 'kétszersült' (< ném. *zwieback*). A nyelvjárásokban általánosabb a *v* nélküli alak, mint Gyuláról, Szamoshátról, Mezőberényből, Göcsejből és Szentgálról *cibak* (GYEPES JÁNOS: A gyulai nyelvjárás. Szeged, 1938, 11; SzamSz., KENÉZ i. h. MTsz. és LŐRINCZE LAJOS közlése), a váci *cipak* (NyF. X, 11) és a drávamelléki *cibak* (MTsz.).

30. **cikkely** 'éka' alakú betoldás' (< ném. *zwickel* SzófSz.). Megtaláljuk a szatmármegyei *cikli* (SzamSz. és MTsz.), őrségi *cükkü*, szegedi *cikula* és baranyai *cigula* alakváltozatokat is (MTsz.).

31. **cvikkol** (< ném. *zwicken*) ~ Békés m., Mezőberény *cikköl* (KENÉZ ZSUSZANNA: A mezőberényi nyelvjárás. Szeged, 1940. 8).

32. **gárgyán** (< lat. *guardianus* FLUDOROVITS: Lat. jsz. 25). Újabbán újralatinosítva inkább a *gvárdián* ismeretes, de a kódexek korából egészen a XVIII. sz.-ig a *gardian*, *gargyan*, *gárgyán*, *gárján* stb. alakok (NySz.) voltak a használatosak.

33. **hála** (< szl. *chvala*, *hvala* SzófSz.). A XV. sz.-tól kezdve mindig ilyen alakban.

34. **haraszt** (< szl. *chvorst* 'bozót' SzófSz.). Már a XIII. sz.-tól kezdve mindig *-v* nélkül.

35. **kintorna** (< klat. *quinterna* SzófSz.).

36. **kár** (vlsz. < délszl. *kvar* SzófSz.). A XV. sz.-tól kezdve mindig ebben az alakban szerepel.

37. **kór** (< valamely északi szl. *chvorb* SzófSz.). A XIV. sz.-tól kezdve mindig csak ilyen alakban.

38. **kotta, kóta** (< lat. *quota* SzófSz.). Már a NySz.-ban mindig csak a *kóta* alakját találhatjuk meg a XVI. sz. óta.

39. **könting** 'drachma, quinte' NySz. (< ? ném. *quintl* LUMTZER — MELICH, DOLw. 273).

40. **kvadrát** (< ném. *quadrat*) ~ Mezőberény *kadrát* (KENÉZ i. h.). [Más megoldás az első mássalhangzó elhagyásával a csongrádi *vadrát* (BÁRDOS LAJOS : A csongrádi nyelvjárás, kézirat. 31).]

41. **kvarc** (< ném. *quarz*) ~ Mezőberény *karc* (KENÉZ i. h.).

42. **kvitáncia** 'nyugta' (< klat. *quietantia*). A NySz.-ban több *kitancia* alak is előfordul.

43. **sógor** (< ném. *schwager* SzófSz.); HELTAI-nál *swogor* alakban találjuk még (NySz.).

44. **szabad** (< szl. *svobod* SzófSz.). Mindig így a XI. sz. óta.

45. **szent** (< szl. *svet* SzófSz.). Mindig így a XIII. század óta.

45/a. **szvetter** ~ Tardona, Borsod m. *szetter* (saját gy.).

A fenti példák nagyszámúak és legnagyobb részük már a kódexek korában vagy még sokkal előbb is előfordul, és mindig *-v* nélküli alakban, mint a *cékla*, *cérna*, *cikkely*, *gárgyán*, *hála*, *haraszt*, *kár*, *kintorna*, *kór*, *kóta*, *kitancia*, *sógor* (ennél kezdetben *v*-vel), *szabad*, *szent*.

Helynevekben :

46. **Hoznuca** (< szl. *Hvozdnica* a *hvozď* 'erdő, liget' jelentésű szóból alakult szláv helynév). Ennek a Trencsén megyei falunak a neve a gyakori *Hwoznicza*, *Hwoznyce* alakok mellett 1250-ből előfordul *Hoznuca* és *Hossnycz* alakban is (FEKETE i. m. 127). [Más megoldások az 1471-es *Howoznycza* és 1525-ös *Woznycza* alakok.]

47. **Szvedernik**. A Trencsén megyei község nevével legtöbbször *Zwedernyk* alakban találkozunk, de van 1392-ből egy *Zedernek*, 1483-ból *Sedernye* alakunk is. A község magyar neve *Szedernye* volt, mai szlovák neve *Svederník* (FEKETE i. m. 193).

48. **Szverepec**. A sok *Zwerepecz*, *Sverepec* adat mellett találunk 1327-ből *Scerepecz* és 1396-ból valamint 1408-ból *Zerepecz* adatokat is.

49. **Szvinna** (< szl. *svinna* 'disznós'). A *Swynna*, *Zwinna* alakok mellett szerepel az 1393-as *Zyne*. Magyar neve *Litvaszinye*, a mai szlovák *Svinná* (FEKETE i. m. 194). Ide tartozik a többi *Szinye*, *Szinnye* helynév is (vö. MELICH, Szl. Jöv. II, 403).

A fenti példák is megmutatják, mennyire nem lehet általános szabályokat levonni, hiszen még a legelterjedtebb esetben — mikor a második mássalhangzó *-v-* — még akkor is vannak kivételek, mint a *kvártély* (< né. *quartier* SzófSz.), amelyben a régiségben és a nyelvjárásokban is csak *kovártély*, *kovárti* stb. alakokkal, tehát az 1. sz. megoldással találkozunk. A hasonló hangalakokkal kezdődő *kvadrát*-nál viszont a *kadrát* és *vadrát* megoldások fordulnak elő. Az *udvar* (< szl. *dvor* SzófSz.) szavunk viszont csak ebben a megoldásban szerepel, bár a Trencsén megyei *Dvorec* községnek a névváltozatai között a *Dworecz*, *Odwarcz*, *Odworcz*, *Wdwarcz* alakok mellett szerepel egy *Daworecz*, tehát az 1. megoldási mód.

Kérdés, hogy ide lehet-e vonni a *fánk*, *pánkó* stb. alakváltozatait, valamint a *pöce* szót, noha a felnémetben *pf-* a szókezdet, viszont a hazai német nyelvjárások egy részében, pl. Erdélyben, a felnémet *pf*-nek *p*-felel meg.

Ha már most azt vizsgáljuk, miért éppen a második *l*, *r*, *v*, *t* tűnt el, erre a tényre csak az a magyarázat kínálkozik, hogy az *l*, *r*, *v* a leglágyabb, legvokalikusabb mássalhangzók. Nyelvjárásainkban szóbeljei helyzetben az *l* tűnik el legtöbbször. A franciában és a lengyelben is számos helyzetben vokalizálódott. Az *r* eltűnése történhetett egyrészt azáltal is, hogy az átadó német-osztrák nyelv-

járásban racsolva ejtették a szót, ami néha egészen vokalikus jellegű, a példák más részében, mint a *frufra*, *prësbítër*, *proletár* esetében a második *r* disszimiláló hatására is elveszhetett az első *r*. A *v* is a fenti példák nagy részénél a hazai latinban és a bajor-osztrák nyelvjárásokban β (y), bilabiális spiráns, illetőleg félhangzós y , tehát erősen vokalikus jellegű.

A *-t* viszont azonos helyen képzett zárhang, mint a megelőző *sz-* és így a réshang erős sziszegése és a következő magánhangzó zöngéje közt elveszett a kevésbé hangzós *-t*. Érdekes viszont, hogy mindenütt a *t* marad meg, ha nem azonos helyen, hanem a *t*-nél hátrább képzett *s* előzi meg. Ilyenkor, mint a *tanëcli*, *trázsal*, *trózsák*, *tucli*, *tészli* stb. szavakban mindig a hátrább képzett *s* marad el. Fiziológiai szempontból azért sorvadhat el az *st-* kapcsolatban az *s*, mert a post-alveoláris rés után közvetlenül alveoláris (előbbre képzett) zár következik, tehát azonnal elzárja a rést. Az *szt-* esetében viszont a nyelv helyzete nem változik. Így a réshang jól hangzik, a zár viszont kissé hanyag ejtésben nem teljes, és így az azonos helyen képzett és nem teljesen elzárt kisebb rés is a szókezdő *sz-et* erősíti.¹

A fenti kapcsolat szabályba foglalva a következő: Az *szt-* szókezdet a magyarban vagy megmarad (*Sziána* helynév Erdélyben) vagy elébe kerül egy ejtéskönnyítő magánhangzó (*ösztöke*, *esztovata*, *esztobor*) vagy elmarad a *t* (*Szaniszló*, *szoba*, *szobor*), egyetlen esetben (*toklász*) a szókezdő *sz-* marad el. Az *st-* szókezdet vagy megmarad (*stanicli*, *stoppol*, *stiglic*), vagy (ez a régebbi megoldás) elébe kerül egy ejtéskönnyítő magánhangzó (*iskola*, *istálló*, *ostrom*, *isterc*, *istiglic*, *istrázsa*) vagy már a XVII. sz. óta és attól kezdve egyre több szóban, tehát erősödő irányzattal, elmarad az *s-* (*télázi*, *tészli*, *tigline*, *tucli* stb.).

Ha most a második esetet vizsgáljuk, akkor vessünk előbb egy pillantást a finn nyelvre, amelynek jövevényszavaiban szinte kizárólag így szűnik meg a mássalhangzótorlódás. A finn jövevényszavak hangtani kérdéseit itt nem tárgyalom, csak példának mutatok be néhányat SETÄLÄ nyomán (Ältäre germanische Bestandteile in den ostseefinnischen Sprachen. FUF. XIII, 345–475): finn *kapa* 'száritott' (hal stb.) < svéd *skave*, finn *kaunis* 'szép' < gót *skauins*, f. *kinkku* 'sonka' < sv. *skinka*, f. *panka* 'függő' < ósv. *spang*, f. *peili* 'tükör' < ósv. *speghil*, f. *pilari* 'Gaukler' < sv. *spelare*, f. *rakku* 'nadrágfajta' < sv. *brakkur*, f. *ranta* 'part' < óészaki *strand*, f. *rengas* 'kör' < óész. *hringr*, f. *rouva* 'asszony' < óizl. *froua*, *frouva*, f. *rumpu* 'dob' < óész. *trumba*, f. *rättili* 'szabó' < ósv. *skräddare*, f. *vasta* 'Badequast' < sv. *kvast*. Elvértve találunk más megoldási lehetőségeket, mint a második mássalhangzó elhagyását *hertta* 'Herz (in den Karten), herzförmiger Schmuck' < sv. *hjerter*, *hjerta*; f. *parras* (*partaa-*) 'margo navigii' < sv. *prart* vagy a magyar l. sz. megoldást: f. *perjantai* < óész. *frjádagr*.

Most pedig a magyar anyagot csoportosítom:

A szláv szókezdő *šč-*-nek a magyarban a nyelvtörténet egész folyamán és az egész nyelvterületén egyértelműleg a *cs-* szókezdet felel meg: *csáva* (< szl. *ščava*), *csávik* 'sóska' (< szl. *ščávik*), *Csépán* 'István' (< szl. *Ščepan*) *csetka* 'ecset' (< szláv. *ščetka*), *Csetnek* (< ószláv) *ščitnik*) *csira* 'meddő' (< szl. **ščira*), *csorba* (< szl. *šćrba*), *csuka* (< szl. *ščuka*) vö. EtSz.

¹ Nem perdöntő kísérlet, de megemlítem, hogy az akkor két éves Gyuri fiammal is megpróbáltam kiejtetni a fenti szavak egy részét. Egészen tisztán beszél, az *r*-et is kiejti, de észrevettem nála, hogy a szókezdő mássalhangzócsoporthoz nem tudja kiejteni. A fenti szavak közül csak a *kumpi*-t mondta ki már előzőleg többször magától is, a többi szó ismeretlen volt számára. Én mindenütt a mássalhangzócsoporthoz szókezdettel mondtam ki előtte a szavakat. Kiejtése a következő volt: *karinét*, *kórmész*, *pužgér*, *šingel*, *fišš*, *kumpi*, *pëzbüter*, *polëtar*, *püškol*, *püšsent* — *šibak*, *šikkol*, *šikli*, *kadrát*, *karš*. Megjegyzem még, hogy az *sz*, *s*, *c* nála egyformán *š*, a *z*, *zs* pedig *ž*.

50. **fánk** (< kfn. *přankwoche*-val függ össze SzófSz.). A XVI. sz.-tól általában így mutatkozik.

[Más megoldási módja az erdélyi *pánkó* MTsz.]

51. **fára** 'plébánia' (< ném. *pfarre* EtSz.). A nyelvjárásokban (dunántúli tájszó) megtalálhatjuk a *fáro* alakot is Veszprém megyében (BEKE NYF. XVII, 42 és HORVÁTH ENDRE NYF. XXXIV, 106) és Göcsejben (MTsz.). Fejér megyéből van *fáré* változatunk is (MTsz.) és Felsőőrről *fára* (vlsz. *fáro*) (IMRE MNépn. IV, 186).

52. **flancol** (< ném. *pflanzen, pflanzen* EtSz.). A köznyelvben is általános. Nyelvjárási alakokat jegyeztek fel Gyulán (GYEPES i. m. 11) és a Zala megyei Hosszúvölgyön *flantsol* (olv. *flancol*) alakban (HÉJJAS i. m. 36).

53. **flaszter** (< ném. *pflaster* EtSz.). A nyelvjárásokból is sok adatunk van rá: pl. *flaszter* (Debrecen NYF. XXVI, 44 és Gyula, GYEPES i. m. 11) a hosszúvölgyi *flaster* (olv. *flaszter*), számosháti *flaszter* (SzamSz.), bakonyaljai *flaszterol(l)* (NYF. XXXIV, 106), drávamenti *flaszteroz* 'lever, ledöngöl' és a Pozsony megyei Peredről *flájszteroz* 'szobát padol' (MTsz.).

54. **font** (< kfeln. *pfunt* EtSz.). Van a régiségben és a dunántúli nyelvjárásokban *font* alakja is, és szerepel 'mérleg' jelentésben is (l. NYSZ., OKLSZ., MTsz. és NYF. XXXIV, 106).

55. **frájer** 'örvezető' (< ném. *gefrieter*, nyelvjárási *kfrájer*). Alakváltozatai a *frájer*, *frájer*, *frájer* (EtSz.) és *frájer*, *frájer* (SzamSz.).

56. **gánica** (< szerb-horv. *žganci* és tót *žgance* EtSz.). Számos alakváltozata van: *gánica*, *ganca*, *gánci* (MTsz.). Ezeket még megtoldhatom az Őriszigeten feljegyzett *gánc* alakokkal. [Más megoldás az *izgánc* alakváltozat (MTsz.).]

57. **kséftel** (< ném. nyj. *kšeftln* (MOLLAY közlése) a *gescheft*, olv. *kséft* szóból képezve). Alakváltozatai a gyulai *seftél* (GYEPESI i. m. 11), szekszárdi *seftül* (CZIRÁKI JÓZSEF: A szekszárdi nyelvjárás hangtana, 21), a mezőberényi *seftél* (KENÉZ i. m. 8).

58. **skatulya** (< ol. *scatola* vagy klat. *scatula* SzófSz.). Tömérdek alakváltozata van, mint a nagykanizsai, légrádi, hosszúvölgyi, szennai, drávamenti, tehát délzalai és délsomogyi *kátula* (SZABÓ NYF. XLVIII, 16, HALLER JENŐ: A légrádi tájnyelv, 12, HÉJJAS i. m. 36, NYÍRI ANTAL: A zselicségi Szenna nyelvjárása, 19, MTsz.) a szalontai, beregszászi, gyulai, számosháti, tordai, mezőberényi, bihari, tokaji *katuja* (*katuja*) (NYF. LXIX, 8, TÖRÖS BÉLA: A beregszászi nyelvjárás, 17, GYEPES i. m. 11, SzamSz., NYF. XXXII, 21, KENÉZ i. m. 8, MTsz.), az ipolyszalkai *katulya* (RADVÁNYI KÁLMÁN: Az ipolyszalkai nyj. 14), az apátfalvi *katula* (TAKÁTS LAJOS: Az apátfalvi nyelvjárás, Makó, 1926. 21–22), csongrádi és kiskunmajsai *kátyula* (BÁRDOS i. m. 30 és MTsz.), a jászberényi, szekszárdi és szentgáli *katula* (CSOMA i. m. 25, MTsz. és LŐRINCZE közlése), a hódmezővásárhelyi *katulja* (MTsz.) és a Torontál megyei Szajánból való *kátyulla* (MTsz.). [Más megoldás a számos *iskátulya* stb. alakváltozat (MTsz.).]

59. **smakkol** 'izlik' (< a ném. *schmacken* DOLw.). Alakváltozata a Zala megyei Hosszúvölgyből a *mákkol*, olv. *makkol* (HÉJJAS i. m. 36). [Más megoldás a göcseji *samakol* (MTsz.).]

60. **sneff** 'szalonka' (< ném. *schnepfe. schneff* DOLw.). Alakváltozata a drávamelléki *neff* (NYR. VI, 43).¹

61. **spácíroz** (< ném. *spazieren*). Feljegyzett alakváltozata az apátfalvi, debreceni, érmelléki és székelyföldi *pacéroz* (TAKÁTS i. m. 21 és MTsz.).

62. **spagét** (< ném. *spagat*). Van Kemenesalján és Nagykanizsán *pagét*, valamint Veszprém megyében *pagiét* változata (NYF. XXXIII, 9, XLVIII, 11 és XXXIV, 106).

¹ A DOLw-ben (238) hibásan *nyef* alakban szerepel.

63. **spájz** (< ném. nyj. *speis*; DOLw.). A Pápvaidékről van *paiz* feljegyzésünk (BEKE, NyF. XVII, 11).

64. **spanyol** (< ol. *spagnolo, spagnuolo* Szófsz.). Találunk Apátfalván *panyor* (TAKÁTS i. m. 21) és Cegléden *panyol-megy* alakot is (TÚRI KÁROLY: A ceglédi nyelvjárás, Szeged, 1940, 15). [Más megoldás a székelyföldi *isponyor* 'pecsétviasz' alak (MTsz.).]

65. **spárga** (? < ol. *spago* Szóf Sz.). A *párga* alak megvan Vácott, Csongrádon, Jászberényben, Légrádon, Apátfalván, Cegléden (NyF. X, 11; BÁRDOS i. m. 30; CSOMA i. m. 25; HALLER i. m. 12, TAKÁTS i. m. 21; TÚRI i. m. 15), Tordáról meg *párgo* alakot jegyzett fel VISKI (NyF. XXXII, 21). [Más megoldások a palóc *éspárga* és erdélyi *espárga, ispárga* (MTsz.).]

66. **sparhelt** (< ném. *sparherd* DOLw.). Sok és változatos adataink vannak rá a nyelvjárásokból: *pórhelt* (Nagykanizsa, NyF. XLVIII, 16), *puórhelt* (Pápvaidék NyF. XVII, 11), *polhert* (Ipolyszalka RADVÁNYI i. m. 14 és Rezi saját gy.), *pórhel* (Légrád, HALLER i. m. 12, Kemenesalja NyF. XXXIII, 9, Komárom m. MTsz.), *parhét* (Apátfalva, TAKÁTS i. m. 21), *porhét* (Csongrád, BÁRDOS i. h. és Szegvár, saját gy.), *pórhěj* (Jászberény, CSOMA i. h.), *porhelt* (Tanakajd, Vas m. saját gy. és Hosszúvölgy, HÉJJAS i. h.), *párhét* (Gyula, GYEPES i. h.), *porhely* (Közép-Baranya MTSz.), *pórhert* (Vas m. MTsz.), *porhét* (Cegléd, TÚRI i. h.), *porhelt* (NYÍRI i. h.), *párhélt* (Mezőberény, KENÉZ i. h.), *porhel* (Eszék vid., Drávamellék MTsz.), *parhert* (Dédes, Borsod m. MTsz.).

67. **spektál** (< lat. *spectare*). A szigetközi *péktán* 'spektálva' alakváltozat is idetartozik (NyF. XXXVIII, 17).

68. **spekulál** (< ném. *spekulieren*). Feljegyzett alakváltozatai a *pékulál* (Csongrád, BÁRDOS i. h., Hosszúvölgy, HÉJJAS i. h., Tanakajd, Vas m. saját felj., Szentgál, LŐRINCZE közlése), *pékulál* (Beregszász, TÖRÖS i. h. Mezőberény, KENÉZ i. h.).

69. **spenót** (< ném. nyj. *spenot* Szóf Sz.). Nyelvjárásai alakváltozatai a légrádi *penót* (HALLER i. h.), tanakajdi *pènuet* (saját felj.), répcevidéki *pénót*, palóc *pinóót*, fejérmegyei *pinót* (MTsz.). [Más megoldások az *espenát*, *éspinóót*, *ispinát*, *ispinót* (MTsz.).]

70. **spice** (< ném. *spitz*) ~ *picc* (Nagykanizsa, NyF. XLVIII, 16), Debrecen *picces* 'hegyesre szabott' (MTsz.). [Más megoldás az *éspicc*, *ispicc* (MTsz.).]

71. **spicli** (< ném. *spitzel* DOLw.) ~ *picli* (Veszprém, MTsz.).

72. **spiritusz** (< ném. v. lat. *spiritus*) 'denatufált szesz' és 'bórszesz' értelemben *piritus* alak van meg a Szamosháton, Kecskeméten és Háromszékben (SzamSz., MTsz.) és a *piritusz* alak Ipolyszalkán, Csongrádon, Cegléden (RADVÁNYI i. m. 14, BÁRDOS i. h., TÚRI i. h.), *piritác* pedig Szlavóniában (MTsz.).

73. **spongya** (< lat. *spongia* Szóf Sz.) ~ *pongya* (Csongrád, BÁRDOS i. h.), *pandzsija* (Szekszárd, CZIRÁKI i. h.). [Más megoldás a palóc *éspongya* (MTsz.).]

74. **spór** [< ném. *spar(herd)*] ~ *pór* (Bihar m., Palócság, Debrecen, Erdély MTsz.). Vö. 66. sz.

75. **spórkassza** (< ném. *sparrkasse*) ~ *pórkássza* (Nagykanizsa NyF. XLVIII, 16), *porkassza* (Apátfalva, TAKÁTS i. h.), *pórkássza* (Cegléd, TÚRI i. h.).

76. **spórol** (< ném. *sparren*) ~ Vác: *póró* (NyF. X, 11), Jászberény: *pórol* (CSOMA i. h.), Zala m. Hosszúvölgy: *pöröl* (HÉJJAS i. h.), Szamoshát: *póyról*, *spóyról* (SzamSz.), Torda: *pórol* (NyF. XXXII, 21), *pórol* (TÚRI i. h.) Baranya vm. Hiriés: *páóráő* olv. *paóraő* (TOMANÓCZY: Hiriés hangtana 44), Mezőberény: *póyról* (KENÉZ i. h.), Kemenesalja: *pórunyi* (NyF. XXXIII, 9).

77. **priccel** (< ném. *spritzen* DOLw.) Nagykanizsa, Cegléd, Szentgál: *priccöl* (NyF. XLVIII, 16, TURI i. h., LŐRINCZE szóbeli közlése), Apátfalva és Jászberény: *priccël* (TAKÁTS i. h., CSOMA i. h.), Ipolyszalka: *priccónyi* (RADVÁNYI i. h.).

78. **spulni** (< ném. nyj. *spuln*) Hosszúvölgy és Hirics: *pulni* (HÉJJAS és TOMANÓCZY i. h.).

79. **stanicli** (< ném. nyj. *stanizl* DOLw.) ~ Vác: *tanyicli* (NyF. X, 11), Hosszúvölgy: *tanetsli* olv. *tanëcli* (HÉJJAS i. h.) Szentgál: *tanëcli* (LŐRINCZE közlése), Torda: *táneszli* (NyF. XXXII, 21), Mezőberény: *tanicli* (KENÉZ i. h.).

80. **stelázsi** (< ném. *stellage* DOLw.) Rezi, Ipolyszalka, Jászberény, Gyula, Bakonyalja, Szentgál és Hosszúvölgy: *télázsi*, az utolsónál *telāzi*-nak írva (saját gy.; RADVÁNYI i. h., CSOMA i. h., GYEPES i. h., NyF. XXXIV, 109, LŐRINCZE közlése és HÉJJAS i. h.), Mezőberény és Szamoshat: *telázsi* (KENÉZ i. h. és SzamSz.).

81. **stempli** (< ném. *stempel* DOLw.) ~ Apátfalva: *temfli*, *templi* (TAKÁTS i. h.), Hajdú m. Földes és Háromszék: *templi*, ill. *cempel* (MTsz.) 'támasztóoszlop stb.' jelentésben a *stömpöly* címszó alatt találunk *tömp*, *tömpöl*, *tömpöly* alakokat a NySz.-ban. [Más megoldás a *palóc estemplyi* (MTsz.).]

82. **steszli** 'a tengelyvég borítója' (< ném. *stössel*, nyj. *štesl*), Pápavidék, Bakonyalja, Szentgál, Dudar, Rezi: *tészli* (NyF. XVII, 32, XXXIV, 110, LŐRINCZE közlése és saját gy.).

83. **stiglic** (< ném. *stieglitz* SzófSz. a *tengelice* címszó alatt) ~ Apátfalva, Jászberény, Cegléd, Palócság, Pécska: *tiglic* (TAKÁTS i. h., CSOMA i. h., TURI i. h. és MTsz.), Répcevidék és Szentgál *tiglic* (MTsz. és LŐRINCZE közlése), Palócság, Vác, Abauj m.: *töklinc* (MTsz.), Balaton mellék: *tengelice* (MTsz.).¹ Az OklSz.-ban és NySz.-ban számos *tengelic*, *tenglic*, *tengülic* stb. alakot találunk a XIV. sz.-tól kezdve. [Más megoldása a Sopron, Vas, Somogy és Tolna megyében előforduló *istiglic*, ill. *istiriglic* alak (MTsz.).]

84. **still** a jelentés nincs megadva, de az idegen szavak között fordul elő *till* alakban egy nagykanizsai közlésben (NyF. XLVIII, 16).

85. **stokfis** 'gadus morhua arefactus, egy halfajta' (< ném. *stockfisch* DOLw.). Már kihalt szó. A NySz.-ban találunk a *stokfis*-féle alakok mellett *tokfis*-t is.

86. **stoppol** (< ném. *stopfen*) ~ Hirics: *topâõni* olv. *topâõni* (TOMANÓCZY i. h.).

87. **strázsál**, **strázsa** (< délszl. *straža* SzófSz.) ~ Beregszász és Gyula: *trázsál* (TÖRÖS i. h. és GYEPES), Szamoshat és Eszék vid. *trázsa* (SzamSz. és MTsz.), Bakonyalja, Torda: *trázso* (NyF. XXXIV, 109 és XXXII, 21). [Más megoldásai az *esterázsa*, *ëstrázsa*, *istërázsa* stb. alakváltozatok (MTsz.).]

88. **strimfli** (< ném. nyj. *strimpfl* DOLw.) ~ Csanád m. Apátfalva és Temesköz: *trimfli* (TAKÁTS i. h. és MTsz.), Cegléd *tinfli*² (TURI i. h.), Szalonta: *tirimfi* (NyF. LXIX, 8), Jászberény: *timfi* (CSOMA i. m. 23,25), Szamoshat: *trifli* (SzamSz.), Torda: *trinfi* (NyF. XXXII, 21). [Nagy számban találhatók a más megoldású *ëstrimflyi*, *istirimfli*, *istirinfi* stb. alakok is (MTsz.).]

89. **strózsák** (< ném. *strosack* DOLw.) ~ Vác, Ipolyszalka, Csongrád, Gyula és hely nélkül *trózsák* (NyF. X, 11, RADVÁNYI i. h., BÁRDOS i. h., GYEPES i. h. és MTsz.).

¹ A MTsz. a *tengelic* címszó alatt közli az adatait 'vad gerlice' értelmezéssel, pedig ez a kis madár egy verébnagyságú tarka énekesmadár. Kérdéses különben a *tengelic* és *stiglic* egymáshoz való viszonya.

² Az *f* előtti ingadozó *n ~ m* használat az adatokban a dentilabiális *m*-et jelenti.

90. **strumpfbandli** (< ném. *strumpfbandl* DOLw.) ~ Apátfalva *trupántli* (TAKÁTS i. h.).

91. **stucli** 'csuklómelegítő, ujjatlan kötött kesztyű' (< ném. *stützel* DOLw. 257). A MTsz. Dunántúlról több helyről közöl *tucli*, *tuszli* alakokat.

92. **stukaturos** (< ném. *stukatur* szóból). Apátfalva és Cegléd: *tukatúros*, *tukatúr* (TAKÁTS és TURI i. h.).

93. **svartli** 'disznósajt' (< ném. *schwartel* 'főtt disznóbőr'). NYÍRI a Zselic-ségi Szenna nyelvjárása c. tanulmányában a *zsvartli* mellett *vartli* alakot is közöl.

Helynevekben és személynévnevekben:

94. **Dancka** (< lengy. *Gdańsk*, *Gdańsko* EtSz.). A XVI. századtól kezdve van adatunk erre a lengyel városnévre. Az EtSz. az ó-lengyel *Dਾਂsko* alakot veszi elsőnek, de a magyar *Dancka* nagyon jól megfelelhet egy *Gdańsk(o)* alaknak is. Valószínűleg XVI. századi átvétel, és akkor már a lengyelben *Gdańsk* volt a neve.

95. **Gbelany** hn. (< szl. *Gbelany* 'köblös'). A történeti helynévanyagban 1434: *Villa Belene*, 1469: *Poss. Belen*, 1518: *Poss. Beelan* alakok is szerepelnek a *Kbelan*, *Gbeleny* alakok mellett. [Egyéb megoldási módok a *Kebevény* és *Egbevény* (FEKETE i. m. 118–19).]

96. **Gschwindt** sz. *Svint* alakja fordul elő Mezőberényben (KENÉZ i. m. 8).

97. **Melinc** hn. (< szl. *hmelnica* 'komlóshely'). A *Hmelinica*, *Hmelinche* mellett 1411: *Melinche*, 1524: *Melyncze* és XIX. sz.-i *Melinc* (CSÁNKI III, 62).

98. **Hlozsa** hn. (< szl. *hloža* 'galagonyás'). A *Hlosa*, *Hlose* alakok mellett 1492: *Loza* (FEKETE i. m. 123).

99. **Hrabove** hn. (< szl. *hrabové* 'gyertyános'). A *Hrabo*, *Hrabou* alakok mellett van 1505-ből *Rabowa* és 1508-ból *Rabo*, majd a XIX. sz.-ből *Rabó* változat. [Más megoldás 1347: *Harabowa*, 1364: *Harabo* és *Harabowcz* (FEKETE i. m. 126).]

100. **Hricsó** hn. (< szl. *Hričov*) 1516, 1519: *Richo* és újabb *Ricsó*. [Más megoldás: *Hyrychou*, *Herichou*, *Heriso* (FEKETE i. m. 127).]

101. **Hradna** (< szl. *hradna* a *hrad* 'vár' szóból). A régiesebb *Granna*, *Garanna* alakok mellett 1439: ... *radna* és újabban is *Kisradna*, *Nagyradna*, ma szlovák *Hradná* (FEKETE i. m. 127).

101/a. A **Klapka** családnévnek Komáromban és Érsekújváron *Lapka* alakváltozata is van.

102. **Pfaff** szn.-nek *Faj* változata él Gyulán (GYEPES i. m. 11).

103. **Pflaum** szn. *Flúm* (uo.).

104. **Renkóc** hn. (< szl. *Frankovce* a *Frank* személynévből). A *Renkouch*, *Renkolch* stb. alakok mellett 1428-ból van *Frankolch* változat is (CSÁNKI III, 97).

105. **Spitzer** szn. ~ *Piccër* (Szigetköz NyF. XXVIII, 17).

106. **Stern** szn. ~ Mezőberény: *Tér* (KENÉZ i. h.).

107. **Schwarz** szn. ~ Gyula: *Várc* (GYEPES i. h.), Kemenesalja *Varc* (NyF. XXXIII, 9).

108. **Táncsics** Mihálynak, az első forradalmi munkásköltőnek, 1848 egyik hőségnek is régebbi neve *Stancsics* volt.

109. **Vladovics** szn. ~ *Ladovics* (Gyula, GYEPES i. h.).

110. **Vladimir** szn. ~ *Ladomér* ~ *Lodomér*.

Ha végigfutunk azokon a példákon, amelyekben az első mássalhangzó marad el, a helyneveket és a ritkább személynveveket nem tekintve, azt láthatjuk, hogy a szó elejéről elmaradó mássalhangzó általában csak a *p*-, *k*- és *s*- lehet, de ezek sem minden kapcsolatban. A *p*- csak *pf*-es szókezdetben maradhat el, de ez tulajdonképpen csak a német *pf*- szókezdő affrikátának hanghelyettesítéses

átvétele (50—4 és 102—3 példa). Ez azonban már nyelvemlékeinkből igazolható (50, 54). A *k-(g-)* elhagyása csak két újabb jövevényszóban (55, 57) és néhány névben (94—6, 101a) mutatható ki, ahol a szókezdő *k*-t egy nála előbbre képzett réshang vagy zárhang követi.

Az esetek legnagyobb részében a szókezdő *s-(zs-)* marad el, ha zárhang követi. Zárhangnak számít természetesen az *m* és *n* is (56, 58—92, 105, 106, 108). A zárhang csak két esetben (56, 58) hátrább képzett, túlnyomó részben (36 esetben) a zárhang (*p-, t-*) előbb képzett mint a postalveoláris *s-*, tehát bilabiális vagy alveoláris. Ez a feloldási mód azonban nem régi, mindössze két esetben (81, 85) találkozunk a nyelvemlékekben ilyen megoldással. Ez tehát a XVII. században kezdődő megoldás, és az általános régi, a szó előtt fejlesztett inetimologikus magánhangzós megoldást csak a XIX. században kezdi kiszorítani és fölváltani. Legújabb jövevényszavaink azonban már ilyen megoldással, és nem az inetimologikus magánhangzó kifejlesztésével kerülnek el a szókezdő mássalhangzótorlódást.¹

KÁLMÁN BÉLA

¹ Dolgozatom 1950-ben nyomdára készen állt. Azóta a nyelvátlaszgyűjtésekből néhány adattal kiegészíthettem volna egyes alakváltozatokat, de mivel ez a többlet eredményeim nem változtatott volna, dolgozatomat az 1950-es fogalmazásban teszem közzé.